

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 17 mars 2006

Mål nr

B 71-05

KLAGANDE

JA

Ombud och offentlig försvarare: Advokat JN

MOTPART

Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

SAKEN

Penninghäleri m.m.

ÖVERKLAGADE AVGÖRANDET

Göta hovrätts dom den 13 december 2004 i mål B 2724-04

DOMSLUT

Högsta domstolen ändrar hovrättens dom beträffande JA på så sätt att Högsta domstolen ogillar åtalet för urkundsförfalskning samt dömer JA för penninghäleri enligt 9 kap. 6 a § första stycket brottsbalken och med tillämpning av 34 kap. 1 § första stycket 1 samma balk förordnar att tidigare ådömd skyddstillsyn (Hovrättens för Västra Sverige dom den 21 juni 2005 i mål B 1886-05) skall avse även detta brott. Hade påföljden i stället bestämts till fängelse skulle för den samlade brottsligheten sex (6) månader ha dömts ut.

För försvaret av JA i Högsta domstolen tillerkänns JN ersättning av allmänna medel med femtiotusenfemhundraötjugofem (50 525) kr, varav 30 870 kr för arbete, 17 175 kr för tidsspillan och 2 480 kr för utlägg. Denna kostnad skall stanna på staten. I ersättningen ingår mervärdesskatt med 9 753 kr.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

JA har yrkat att Högsta domstolen ogillar åtalen för penninghäleri och urkundsförfalskning samt att påföljden i allt fall bestäms till skyddstillsyn.

Riksåklagaren har bestritt ändring av hovrättens dom vad avser skuldfrågan men inte haft något att erinra mot att påföljden bestäms till skyddstillsyn, varvid enligt hans mening Högsta domstolen bör förordna att tidigare ådömd skyddstillsyn med särskild behandlingsplan skall omfatta den nu aktuella brottsligheten och därvid bestämma det alternativa fängelsestraffet till åtta månader.

Riksåklagaren har justerat gärningsbeskrivningen i målets nu överklagade delar (andra och tredje styckena i åtalspunkten 3) enligt följande.

Senare samma dag har LPA i Kristinehamn köpt personbilen UGE 920 av LGA för 155 000 kr av de stulna kontanterna. JA har otillbörligen främjat möjligheterna för LPA att tillgodogöra sig de brottsligt förvärvade kontanterna genom att vid köpetillfället skriva sin moders namn och adress som köpare i anmälan till bilregistret samt underteckna anmälan med moderns namn. JA har härigenom även framställt falsk urkund. Åtgärden har inneburit fara i bevishänseende.

Under alla förhållanden har JA genom de ovan angivna handlingarna med uppsåt att dölja de stulna kontanternas ursprung medverkat till att omsätta egendom som härrör från brottsligt förvärv.

DOMSKÄL

Urkundsförfalskning

Åtalet för urkundsförfalskning avser att JA undertecknat en anmälan till bilregistret med sin moders namn. Mot åtalet i denna del har JA invänt att hon trodde att hon hade moderns samtycke till att underteckna anmälan med moderns namn.

Den som har samtycke till att skriva någons namn är, även om urkunden utvisar oriktiga förhållanden, utesluten från ansvar för urkundsförfalskning (se NJA II 1948 s. 379). Den som felaktigt tror sig ha sådant samtycke saknar uppsåt att framställa en falsk urkund och ansvar för urkundsförfalskning kan inte heller då komma i fråga.

Det får anses utrett att LPA vid köpetillfället ringde till JAs mor och frågade om hon kunde ”stå för bilen”. Av förhöret i hovrätten med modern får anses framgå att hon vid telefonsamtalet samtyckte till detta, även om hon tyckte att det var olämpligt, men att hon inte gav uttryck för samtycke till att någon annan skrev hennes namnteckning. Som hovrätten funnit finns det inte anledning att ifrågasätta hennes uppgifter. Något samtycke från modern att skriva hennes namn förelåg således inte. Frågan är om JA ändå trodde att hon hade sådant samtycke.

Riksåklagaren har i Högsta domstolen åberopat fyra polisförhör som hållits med JA under tiden den 10 - 12 juli 2004, i vilka hon uppgett att modern inte lämnat något samtycke. JA har bekräftat att hon sagt så men förklarat att anledningen till detta var att hon trodde att modern annars skulle råka illa ut. JA har hävdat att hon aldrig skulle ha skrivit moderns namnteckning om hon inte trott sig ha haft samtycke därtill. Hon har uppgett att hon vid polisförhöret erkände att hon gjort sig skyldig till urkundsförfalskning eftersom hon trodde att det var brottsligt att skriva annans namn även om det fanns samtycke till detta. JAs förklaring till de uppgifter hon lämnat vid polisförhören är inte sådan att den kan lämnas utan avseende.

Utredningen ger vid handen att LPA, då han vid köpetillfället bad JA att skriva moderns namn, gjorde uttalanden som kunde förstås så att modern vid telefonsamtalet lämnat sitt samtycke därtill och inte endast till att ”stå för bilen”. Med hänsyn härtill kan det inte uteslutas att JA trodde att hon hade moderns samtycke att skriva hennes namnteckning. Det är således inte visat att hon haft uppsåt att framställa en falsk urkund. Åtalet skall därför i denna del ogillas.

Penninghäleri

I målet är klarlagt att LPA den 27 juni 2004 stal en stor summa pengar som han senare samma dag till en del använde för att kontant köpa personbilen UGE 920 för 155 000 kr. Åtalet mot JA grundar sig huvudsakligen även i denna del på att hon i samband med köpet undertecknat anmälan till bilregistret med sin moders namn. Åklagaren har gjort gällande att hon härigenom otillbörligen främjat LPAs möjligheter att tillgodogöra sig egendom som härrör från stölden eller i vart fall medverkat till att omsätta kontanterna med uppsåt att dölja dessas ursprung.

Av 23 kap. 4 § brottsbalken följer att ansvar för stöld skall ådömas inte bara den som utfört stölden utan även annan som främjat denna genom råd eller dåd. Ansvar för medverkan enligt denna bestämmelse förutsätter emellertid att främjandet ägt rum innan stölden är avslutad. Tidigare fanns ansvar också stadgat för s.k. efterföljande delaktighet. Denna reglering upphävdes år 1942 och ersattes då av särskilt straffansvar för häleri som bl.a. avsåg att någon

befattar sig med stöldgods på ett sätt som är ägnat att försvåra dess återställande och att någon bereder sig otillbörlig vinning av annans brottsliga förvärv.

Straffansvaret för häleri enligt 9 kap. 6 § brottsbalken utvidgades år 1991 med nya gärningsformer för att Sverige skulle uppfylla åtaganden enligt FN:s narkotikabrottskonvention. De nya bestämmelserna gavs emellertid en generell utformning så att inte endast narkotikabrott utan varje förbrott som innefattar förvärv från någon omfattas (prop. 1990/91:127 s. 36 ff.).

Den nuvarande 9 kap. 6 a § om penninghäleri tillkom år 1999 då de år 1991 införda gärningsformerna oförändrade överflyttades från 9 kap. 6 § brottsbalken. De utgör nu punkterna 1 och 2 i första stycket av 6 a §. Punkt 1 avser otillbörligt främjande av annans möjligheter att tillgodogöra sig egendom som härrör från brottsligt förvärv eller värdet av sådan egendom och punkt 2 medverkan till att bortföra, överlåta, omsätta eller vidta annan sådan åtgärd med egendom som härrör från brottsligt förvärv under förutsättning att åtgärden sker med uppsåt att dölja egendomens ursprung. Enligt andra stycket i 6 a § skall också den dömas för penninghäleri som, i annat fall än som anges i första stycket, otillbörligen medverkar till att bortföra, överlåta, omsätta eller vidta annan sådan åtgärd med egendom, om åtgärden är ägnad att dölja att annan har berikat sig genom brottslig gärning.

Vid sidan av bestämmelserna om häleri och penninghäleri finns också ett särskilt straffansvar för skyddande av brottsling (17 kap. 11 § brottsbalken)

för den som döljer den som förövat brott, hjälper honom att undkomma, undanröjer bevis om brottet eller på annat dylikt sätt motverkar att det upp-
dagas eller beivras.

De straffbestämmelser som nu berörts överlappar varandra i betydande ut-
sträckning i den meningen att en och samma gärning kan uppfylla rekvisiten
enligt två eller fler av de olika straffbestämmelserna. Detta utesluter inte att
en sådan gärning i vart fall som huvudregel är att bedöma som endast ett
brott. Frågan blir då vilken straffbestämmelse som skall tillämpas. Av
förarbetena framgår att tanken varit att häleriansvar enligt 9 kap. 6 § konkur-
rerar ut penninghäleri enligt 9 kap. 6 a § (prop. 1998/99:19 s. 70) och skyd-
dande av brottsling enligt 17 kap 11 § och att penninghäleri konkurrerar ut
skyddande av brottsling (prop. 1990/91:127 s. 55). Såvitt avser penninghäle-
ri framgår vidare av den uttryckliga subsidiaritetsklausulen i andra stycket
att ansvar enligt första stycket konkurrerar ut ansvar enligt andra stycket.

Som angetts ovan är ansvaret för penninghäleri enligt 9 kap. 6 a § första
stycket uppdelat i två punkter som också dessa i betydande utsträckning
överlappar varandra. Med den gärningsbeskrivning som låg till grund för
åklagarens talan i tingsrätten förelåg inte förutsättningar för att pröva frågan
om ansvar annat än i förhållande till punkt 2 för medverkan till omsättning
av egendom som härrör från brottsligt förvärv. I hovrätten justerade åklaga-
ren gärningsbeskrivningen så att den även omfattade överträdelse enligt
punkt 1 bestående i otillbörligt främjande av annans möjligheter att tillgodo-
göra sig egendom som härrör från brottsligt förvärv. Hovrätten har fällt till
ansvar enligt punkt 2.

I Högsta domstolen har riksåklagaren justerat gärningsbeskrivningen på sätt som angivits ovan vilket innebär att ansvar görs gällande i första hand enligt punkt 1 och i andra hand enligt punkt 2. Utformningen av gärningsbeskrivningen kan antas vara ett uttryck för uppfattningen att punkt 2 är att betrakta som subsidiär i förhållande till punkt 1 och att prövningen av ansvarspåstandet därför skall ske i den i gärningsbeskrivningen angivna ordningen.

Att en straffbestämmelse innehåller alternativa rekvisit innebär inte i sig att dessa är att uppfatta som skilda brottstyper mellan vilka ett egentligt konkurrensförhållande råder. Detta kan gälla även när rekvisiten är fördelade på särskilda punkter. Så t.ex. är narkotikabrott enligt 1 § narkotikastrafflagen indelat i sex punkter (varav vissa i sin tur innefattar alternativa rekvisit) som i betydande utsträckning överlappar varandra. I motiven framhålls att det i sådana fall självfallet måste framgå av gärningsbeskrivning och domskäl vari det straffbara förfarandet består. Däremot har inte avsikten varit att någon viss punkt skall behöva citeras i själva domslutet; det är tillräckligt att paragrafen åberopas. (Se prop. 1982/83:141 s. 32 f.)

Den huvudsakliga skillnaden mellan punkt 1 och punkt 2 i 9 kap. 6 a § brottsbalken synes vara den att punkt 2 endast avser medverkan till vissa särskilt angivna förfaranden som, enligt vad som anges i motiven (prop. 1990/91:127 s. 55) typiskt sett går ut på att underlätta för någon att behålla vad han förvärvat genom brottslig verksamhet samt dessutom förutsätter ett överskjutande uppsåt. Punkt 1 innehåller däremot inte någon begränsning av de förfaranden som kan föranleda ansvar och förutsätter dessutom inte något överskjutande uppsåt. Så länge som någon främjat annans möjligheter att

tillgodogöra sig egendom som härrör från brottsligt förvärv eller värdet av sådan egendom föreligger förutsättningar för ansvar men med den begränsningen att främjandet måste ha varit otillbörligt. Sett från den utgångspunkten framstår punkt 1 närmast som ett slags reservstadgande avsett att fånga in särskilt straffvärda förfaranden som inte omfattas av punkt 2, något som kan tala för att punkterna egentligen bort tas upp i omvänd ordning. Så är också fallet med de bestämmelser i FN:s narkotikabrottskonvention som närmast motsvarar de bägge punkterna liksom också i lagförslaget i den departementspromemoria (Ds 1990:53) som låg till grund för lagregleringen. Någon förklaring till den ändrade ordningen ges inte i den ursprungliga propositionen och inte heller i den proposition då regleringen flyttades över till 9 kap. 6 a §. Det kan mot den bakgrunden inte antas att den valda ordningen är avsedd att ge uttryck för någon regelrätt subsidiaritet mellan punkterna. Inte heller i övrigt synes det finnas anledning att uppfatta de olika punkterna som skilda brottstyper som skall prövas i viss ordning eller som behöver anges i domslutet.

Ansvar enligt punkt 2 förutsätter enligt lagtexten att den tilltalade medverkat till att bortföra, överlåta, omsätta eller vidta annan sådan åtgärd med viss egendom. Exemplifieringen kan framstå som något överraskande mot bakgrund av betoningen i förarbetena att fråga skall vara om förfaranden som ”typiskt sett går ut på” att dölja att viss egendom härrör från brott. En normal och vardaglig överlåtelse eller omsättning av egendom synes inte utan vidare kunna anses utgöra en åtgärd som typiskt sett går ut på att dölja att egendomen härrör från brott (jfr prop. 1998/99:19 s. 31). Att omsättning och överlåtelse ändå nämns som exempel utan någon kvalifikation eller annan

avgränsning torde ha sin bakgrund i att ”omsättning och överlåtelse” används i den svenska översättningen av den närmast motsvarande bestämmelsen (artikel 3.b.i) i FN:s narkotikabrottskonvention trots att originalets ”conversion and transfer” torde vara avsett att ge uttryck för en starkare begränsning av de åsyftade förfarandena. Det anförda talar för att lagbestämmelsen bör ges en restriktiv tillämpning. Även med beaktande härav får det emellertid anses stå klart att en betalning med 155 000 kr i stulna kontanter måste anses innefatta sådan omsättning av egendom som avses i paragrafen. Klart är också att JA medverkat till denna omsättning genom att underteckna anmälan till bilregistret med sin moders namn.

För att JA skall kunna dömas till ansvar för penninghäleri enligt 6 a § första stycket 2 krävs vidare att hon hade uppsåt till att de kontanter som brukades för bilköpet härrörde från brottsligt förvärv. Det har inte i målet framkommit att LPA skulle ha informerat henne om stölden eller att hon på annat sätt skulle känna till denna. För uppsåt i denna del krävs emellertid inte att den tilltalade haft någon faktisk kännedom om det förbrott som egendomen härrör från. Av utredningen i målet framgår att JA vid tiden för de aktuella händelserna hade levt tillsammans med LPA i cirka två år och att hon hade kännedom om hans ekonomiska förhållanden och livssituation i övrigt: han var sjukpensionär, använde droger, hade vid åtskilliga tillfällen dömts för brott och försörjde dem delvis med pengar från kriminell verksamhet. Även om LPA enligt egna uppgifter hade viss inkomst av att handla bl.a. med bilar får det mot den angivna bakgrunden anses stå klart att hon insett att de 155 000 kr som hon, enligt vad hon medgett i Högsta domstolen, såg räknas upp som betalning för bilen vid köpetillfället härrörde från brottsligt förvärv.

För ansvar krävs vidare ett överskjutande uppsåt på så sätt att JAs medverkan skall ha skett med uppsåt ”att dölja egendomens ursprung”. Överskjutande uppsåt innebär typiskt sett att gärningen skall ha företagits med viss avsikt eller visst syfte. Enligt den närmast motsvarande bestämmelsen i narkotikabrottskonventionen krävs också ett direkt uppsåt; gärningen skall ha skett ”för att dölja eller maskera egendomens olagliga ursprung” (”for the purpose of concealing or disguising the illicit origin of the property”). Den svenska lagtexten har däremot utformats så att även s.k indirekt uppsåt och likgiltighetsuppsåt i och för sig är tillräckligt för ansvar. Det kan antas att detta främst skett för att täcka den situationen att den tilltalade, utan att själv ha direkt uppsåt att dölja egendomen, medverkar till ett förfarande i medvetande om att huvudmannen har direkt uppsåt att dölja egendomen. Utvidgningen i förhållande till ett krav på direkt uppsåt inskränker sig emellertid inte till denna situation utan täcker i princip varje situation då den tilltalade handlat i medvetande om att hans medverkan, så som han föreställt sig dess effekter, kommer att bidra till att egendomens ursprung döljs eller att det föreligger en risk för sådan effekt som han är likgiltig inför.

Det bör emellertid betonas att den relevanta effekten, för vilken den tilltalade vid sin medverkan måste ha insett risken (jfr Högsta domstolens dom den 11 november 2005 i mål B 1598-04), är att egendomens ursprung döljs. Därmed avses uppenbarligen något mer än ett främjande av ”möjligheterna för annan att tillgodogöra sig egendomen” (jfr punkt 1). En sedvanlig omsättning av egendom kan inte generellt sett anses innebära att egendomens ursprung döljs även om den innebär ett främjande av möjligheterna för annan att tillgodogöra sig egendomen.

I förevarande fall avviker omsättningen av de stulna kontanterna från vad som är normalt genom att den inköpta bilen formellt angetts som inköpt av annan än LPA. Av utredningen får också anses framgå att ett syfte med detta varit att dölja kontanternas ursprung samt att JA var medveten om detta när hon undertecknade anmälan till bilregistret med sin moders namn. Hon har således haft ett sådant överskjutande uppsåt som krävs för ansvar enligt 9 kap. 6 a § första stycket 2.

Klart är också att hon genom sitt handlande främjat möjligheterna för LPA att tillgodogöra sig värdet av de stulna kontanterna och att detta främjande, trots att JA var gift med LPA (jfr 17 kap. 11 § tredje stycket brottsbalken), måste anses ha varit otillbörligt. Förutsättningar för ansvar föreligger således även enligt 9 kap. 6 a § första stycket 1. Uppenbart är dock att hennes handlande endast är att bedöma som ett brott.

Påföljd

JA dömdes senast den 21 juni 2005 av hovrätten för Västra Sverige för tillgrepps- och narkotikabrott till skyddstillsyn med särskild behandlingsplan. Som alternativstraff angavs fängelse i fem månader. Domen har vunnit laga kraft.

Av personutredningen i målet framgår att JA sköter sina åligganden enligt behandlingsplanen. Det får antas att den ådömda skyddstillsynen kan bidra till att hon avhåller sig från fortsatt brottslighet. Hinder med hänsyn till brottets straffvärde eller art föreligger inte mot att påföljden får omfatta även det

brott som hon nu döms för. Det alternativa fängelsestraffet bör därvid höjas till sex månader.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Munck, Regner, Victor (skiljaktig),
Lindeblad (referent) och Calissendorff
Föredragande revisionssekreterare: Riberdahl

HÖGSTA DOMSTOLEN

Bilaga till
PROTOKOLL
2009-03-03

Mål nr B 71-05

Justitierådet Victor är skiljaktig när det gäller frågan om ansvar för urkundsförfalskning och anför:

”Utredningen här är i allt väsentligt densamma som i hovrätten när det gäller frågan om ansvar för urkundsförfalskning. Jag finner inte anledning att göra någon annan bedömning än den som hovrätten gjort. JA skall således enligt min mening fällas till ansvar även för urkundsförfalskning.”